

ברכות טו

משה שווערד

1. תוספות הרא"ש מסכת ברכות דף טו עמוד א

להודיעך כחו דר' יוסי דאפילו דיעבד נמי לא. וא"ת ולישמעין כח דר' יהודה דלכתחלה נמי שפיר דמי וכח דהיתרא עדיף, וי"ל דלא חשיב ליה כח דהיתרא דמילתא דפשיטא היא דכיון דלא דריש שמע השמע לאזניך וכו' מהיכא תיתי לן דלכתחלה צריך שישיע לאזנו.

2. תוספות הרא"ש מסכת ברכות דף טו עמוד א

אבל תרומה דרבנן דאי עבד שפיר דמי. אבל אי הויא ברכת תרומה דאורייתא משמע דתרומתו אינה תרומה דהברכה מעכבת הפרשה, אע"ג דברכות אינן מעכבות היינו משום דהויין מדרבנן אבל אי הויין דאורייתא מעכבות ולא הויא הפרשה.

3. דף על הדף ברכות דף טו עמוד א

ובדבר אברהם (ח"א סי' טז ס"ק א) הביא, שהג"ר אלחנן וסרמן זצ"ל הקשה לו, לפי"ד הרא"ש הנ"ל. דלפי"ז ברכת התורה דהויא דאורייתא תעכב את מצות תלמוד תורה וזה דבר חדש שלא שמענו, ועוד דלפי"ז יהא מותר ללמוד בלא ברכת התורה כיון דבלא ברכה אינו מקיים המצוה וכמזומה לי שהדין מבואר להיפוך, היינו דאסור ללמוד בלא ברכה, וצריך להתיישב בזה. ויעוי' בגמ' נדרים (דף פא) על מה אבדה הארץ כו' על שלא ברכו בתורה תחלה וד"ל.

וסבור הייתי לומר לדעת הרא"ש, דברכת התורה אינה ברכת קיום המצוה אלא על מעשה הלימוד, ואפילו אם לא תתקיים בזה מצות ת"ת וכגון שמתכוין בפירוש שלא לצאת ידי חובת המצוה, אבל גם זה לא שמענו, ועוד דא"כ גם נשים תהיינה אסורות ללמוד בלי ברכת התורה. ע"כ קושיתו וע"ש בדבר אברהם מה שהאריך בתירוץ הקושיות הנ"ל.

4. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת ברכות דף טו עמוד א

... ודברי תוס' הרא"ש תמוהים ביותר, מהיכא תיתי לומר חידוש זה שבברכות שהם מדאורייתא אמירת הברכה תעכב את עשיית המצוה, וכי מה ענין הברכה לעכב את חלות המצוה. עוד יש לתמוה, שאם כדבריו שבאו לחדש שאמירת הברכה תעכב את עשיית המצוה, היה ראוי יותר לגמ' להביא מתני' דאילם (תרומות פ"א מ"ו) דאמר' התם שלא יתרום ובהא משמע טפי כדבריו שאף שאינו מוציא בשפתיו הוי תרומה, עוד יש להקשות למסקנת הסוגיא דאמרין שר' יוסי אזיל אליבא דר"ש בן פזי דס"ל שאפי' בדיעבד אינו יוצא יד"ח, זה אינו לפי"ד שהרי כיון שברכתו דרבנן צריך שיצא יד"ח בדיעבד. וצ"ע.

...

ולפי"ז לכאורה היה נראה לומר, שאף ברכות התורה שהם מדאורייתא מעכבים הם את מצוות תלמוד תורה, אלא שבאמת נראה שאין הדברים דומים כלל. שהרי לגבי ברכות התורה ביארנו לעיל בפ"ק (יא ב) שהם מברכות השבח ולא מברכות המצוה, ולכך פשוט הוא שברכות השבח אינם מעכבות את המצוות אף לדברי תוהרא"ש, אלא רק ברכת המצוות שהם מדאורייתא מעכבים את המצוה.

5. תוספות מסכת ברכות דף טו עמוד א

ורבי יהודה מכשיר בקטן - וא"ת באיזה קטן מיירי אי בקטן שלא הגיע לחנוך הא אמרינן בפרק ראווה בית דין (ר"ה ד' כט). שכל שאינו מהוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ומ"ט דר' יהודה דמכשיר ואי בהגיע לחנוך מאי טעמייהו דרבנן דאסרי הרי קריאת מגילה דרבנן ואמר' קטן שהגיע לחנוך מדרבנן כגדול ופוסט דרבנן כדאמר לקמן בפ' מי שמתו (ד' כ:) דקטן מוציא אביו שלא אכל אלא כזית דהיינו דרבנן. וי"ל שאני ברכת המזון שהיא חומרא יתירא יותר מדאורייתא ובקל נפטרים ממנה כדאמר' לקמן (שם) והם החמירו על עצמם או בכזית או בכביצה א"נ התם ליכא בקטן אלא חד דרבנן דמיירי שהקטן אכל כדי שביעה לכך אתי דרבנן ומוציא דרבנן אבל הכא דגבי קטן איכא תרתי דרבנן דהמגילה דרבנן והקטן דרבנן אינו יכול להוציא היכא דליכא אלא חד דרבנן.

6. ספר מגדים חדשים

החוא ברברי תורה בתיב. הגרי"ע ז"ל ציונים לתורה (כלל ט') כתב, שאין כוונת הגמ' לומר דנדברי תורה צריך דיבור דוקא ואם לא השמיע לאזנו לא ינא, אלא לפני המסקנא מפרשים הסכת ושמע ישראל מלשון הצנה וכוונת הלז, ולעולם יולאין מצות ת"ת אף בהרהור ע"ש. וכדבריו מפורש בשיטה מקובצת כאן, ההוא בד"ת כתיב כלומר לא צא להשמעת האוזן אלא לכוונת הלז לשינון והיינו בהרהור אעפ"י שאינו מוציא בשפתיו ע"כ. אמנם בפני יהושע כתב לפרש ההוא בד"ת כתיב, דד"ת צריך להשמיע לאזנו וע"י הרהור לא ינא מצות ת"ת ע"ש.

והנה בעיקר הדבר אם יולאין מצות ת"ת בהרהור, ידוע דעת הגרש"ז בהל' ת"ת (פ"ב הי"ג) שאינו יולא מצות ת"ת אלא אם מוציא בפיו כמו כל מצוות התלויות בדיבור. ווע"ש שמציין להפני"י הנ"ל. ובקצת דפוסים לא ידעו הכוונה וכתבו "פירש"י" במקום פני"ן. ואילו דעת הגר"א באור"ח (סימן מו) נראה דיוצאין אף בהרהור, וכתב שיש לזכר ברה"ת אף על ההרהור דגם צוה יש מצוה דכתיב והגית וגו' ע"ש. וכ"כ הריעב"ץ במור וקציעה שם. ועיין להחיי אדם (כלל י' בנ"א אות ד') מה שמקשה על הגר"א, ויש לעיין טו"ב בדבריו, וכבר השיבו בשו"ת בנין עולם (סימן ו') ע"ש.

וראיתי בשו"ת מהרש"ס ח"ב (סימן לח), ובשו"ת יד הלוי אור"ח (סימן ז'), שהציאו ראיה מהגמ' כאן דאין יולאין מצות ת"ת

בהרהור ע"ש. ולפי האמור אין ראיה מכאן וכמש"כ השיטה מקובצת הנ"ל. וע"ע דעת תורה אור"ח (סימן מז ס"ד).

ועיין ציונים לתורה שם שהעיר מדברי המהרש"א בסקוה (כח א) שנראה דגם בהרהור איכא מצוה ע"ש. ויש לעיין במהרש"א סנהדרין (כו ב) ד"ה מחשבה, ושם (קו ב) ד"ה ומשא בריתי עלי פיך.

והנה לדעת הראב"ד המוצא בשיטמ"ק לעיל (יג א), שדן אם יולאין מצות תלמוד תורה בכל לשון או בלשון"ק דוקא ע"ש. נראה לכאורה דפשיטא ליה דאין יולאין בהרהור, דאי אף בהרהור סגי, פשוט דיוצא בכל לשון, דהיי בהרהור לא שייך לשון כמש"כ בחי' הרשב"א לעיל (טו א). אמנם בשאגת אריה (סימן ז') הוכיח דאף בהרהור שייך לשון ע"ש, וברש"ש שנת (מ') (ב).

7. מצפה איתן מסכת ברכות דף טו עמוד ב

גמ' סד"א נילף כתיבה כתיבה מהתם כו' ואע"ג דקיי"ל דאין אדם דן גז"ש מעצמו אא"כ קבלה מרבו ש"ה דנתקבלה גז"ש זו בעלמא דהא באמת ילפי' גז"ש זו דכתיבה מזוזה מסוטה לענין דעל הספר במנחות דף לד וה"א דלהכי נמי ילפינן לה דצוואות לא. וכה"ג כתבו תוס' בשבת דף קלא:

8. תוספות מסכת ברכות דף טו עמוד ב

בין הדבקים - רב אלפס מוסיף כגון וחרה אף דאם לא יתן ריוח אז נראה כמו וחרף וכן מוסיף וראיתם אותו וזכרתם את ועשיתם את שצריך ליתן ריוח בין מ"ם שבסוף תיבה לאל"ף שבתחלת תיבה שאחרי' וכן צריך להתין זיי"ן של תזכרו שלא ישמע שי"ן למען שיהיה לנו שכר מצות ואין לנו לעשו' על מנת לקבל פרס.

9. מהר"ץ חיות מסכת ברכות דף טו עמוד ב

תוס' ד"ה בין הדבקים רב אלפס מוסיף כגון וחרה אף. ג"כ כבר התעורר מהר"י ברלין כי בירושלמי לא נזכר רק להתין זיי"ן של תזכרו אולם הרא"ש מביא בשם הירושלמי גם וחרה אף ע"ש ומהר"ב לא התעורר על הרא"ש שמביא דבר בשם הירושלמי

שלא נמצא אצלנו ולא נמצא שמה יותר על תלמוד שלנו רק למען תזכרו ותו לא וזה אחת מן המקומות הרבות אשר הביאו הקדמונים בשם ירושלמי מה שלא נמצא:

10. ספר מגדים חדשים

מה הזהירו לימן ריוח בין עשב לצשדך, הרי הצ' של עשב היא רפויה, וצ' של צשדך דגושה, ואינס נבלעים זה בזה ע"ש. וע"ע בהגהות מהרש"ם עמ"ס ברכות כאן מה שהביא מספר טיב גיטין ע"ש. והנה הרשב"ץ ז"ל לא העיר במ"ש גם לימן ריוח בין הכסף לפתיל, והרי גם להצרת הספרדים יש הצדל ניכר בין פ' רפויה לדגושה. וראיתי בספר דרך חיים להרמד"ל (דף קו ע"א) שעמד בזה, וכתב ח"ל לכן הסכמתי בלצי שאנו טועים בקריאת האות ק', ואלמין שהקדמונים לא היו קורים אותה לעולם רפויה כמו שאנו עושים, אך היה הפ' והק' אלסל שזה אין ביניהם הפרש, אלסל שהפ' לא תצא בקוף תיבה והק' לא תצא באלמנע, ובין הפ' הרפויה להדגושה היו מצדילים בהצדל מועט עד שהיתה קריאת שניהם כמעט שזה, ולכן הוצרכו להזהירנו לתת ריוח בין הכסף פתיל ע"ש. וצ"ב בכונתו, שמתחילת דבריו נראה שר"ל שהפ' של הכסף היא דגושה כמו הפ' של פתיל, ולפי מש"כ בקוף דבריו שהצרת הפ' דגושה והרפויה כמעט שזה ולכן הזהירו על זה, לפי זה אין צריך לומר שהפ' של צכנף היא דגושה. וע"ע בספר מנחת זכרון עמ"ס ערוצין (יג א) בד"ה ואגב אומר.

אמנם לפי מה שביאר הרד"ק בספר מכלול (דף עג ע"א) אין ראיה מכאן להצרת הספרדים, שכתב שם ח"ל וכן עשב צשדך, הכסף פתיל, אעפ"י שהאמת רפה והשנית דגושה, צריך לתת הצדל ביניהם בלשון, שאם לא יעשה כן ידמה שלא קרא אלסל אחת כי הרפה נבלעת בדגושה ע"ש. ועדיין צ"ב בזה, דלכאורה החוש מכחיש זה דהאמת הרפויה אינה נבלעת בדגושה.

עשב בשדך כו' הכנת פתיל. והרשב"ץ ז"ל בספר מגן אבות ח"ג (דף נד ע"ב), הביא ראיה מכאן להצרת הספרדים הצ' רפויה שמצטאים אותה כמו אות דגושה בדגש רפה כמעט שינוי צרפיון יותר. דאלו להצרת האשכנזים שמצטאים צ' רפויה כמו אות ו', א"כ

11. צל"ח מסכת ברכות דף טו עמוד ב

מצננין לו גיהנם. ויש לדקדק ממה נפשך אם הוא צדיק גמור, מה עבידתיה בגיהנם כלל שיצטרכו לצנן לו הגיהנם, ואם הוא חייב לסבול עונש בגיהנם, אם כן מה עונש הוא זה אם לא יסבול צער גיהנם ולמה הכניסוהו לגיהנם לבטלה. ונראה על פי מה שכתבו חכמי המוסר [ועי' זוהר ג' ר"כ] שגם הצדיקים בהכנסם לגן עדן עוברים דרך הגיהנם לטובת קצת רשעים קרוביהם שכבר סבלו קרוב לערך עונש המגיע אליהם, ואעפ"כ אין בכחם לעלות ואין חבוש מתיר עצמו, והצדיק בעברו מעלה אותם עמו, והצדיק סובל קצת צער לטובת רשעים ההם.

ואל תתמה שמצינו דוגמא לזה בעולם הזה לעיל דף ה' ע"ב יחב ליה ידיה ואוקמיה, הרי שבצדיקים גופיהו החבוש עצמו אינו יכול להציל עצמו וחבירו מצילו. ועל זה רמז רבי יוחנן בן זכאי לקמן דף כ"ח ע"ב שאמר ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים וכו', והכוונה שבוודאי ידע בנפשו שצדיק גמור הוא ויורש גן עדן ולא גיהנם, אלא שלא ידע באיזה דרך מוליכין אותו. ועל זה אמרו כאן שהקורא ק"ש ומדקדק באותיותיה, אפילו אם ילך לגן עדן דרך הגיהנם, אז יצננו לו

הגיהנם דרך הילוכו שם. ואולי לזה כיוונו בשלהי מסכת חגיגה [כ"ז ע"א] תלמידי חכמים אין אור של גיהנם שולטת בהם וכו', היינו אפילו בעברם דרך שם אין האור שולטת בהם כי ציננו לו האור.

12. הערות הגר"ש אלישיב מסכת ברכות דף טו עמוד ב

"מצננים לו גיהנום". לכאורה נראה שאף שאיירי באדם המקפיד בענייני ק"ש מ"מ איירי במי שאפ"ה יש לו גיהנום ולא בצדיק גמור שאין לו גיהנום כלל. אמנם הצ"ח פירש עפ"י מה שכתבו חכמי המוסר, שאף צדיקים גמורים העולים לגן עדן מעבירים אותם דרך גיהנום, ולכך אמריןן שבעבורם דרך גיהנום מצננים להם אותו, ע"ש.

13. בית יוסף על או"ח סימן סב

דאמר רב חמא בר חנינא כל הקורא קריאת שמע באותיותיה וכו'. (שם ע"ב) וכתב רבינו הגדול מהר"י אבוהב ז"ל אולי הטעם שמצננין לו גיהנום שמאחר שהוא מעורר עצמו בזה ומניע חום טבעי לדקדק באותיותיה בשכר זה החום הטבעי מצננין לו חום אחר שהוא בגיהנום:

14. ספר משלי פרק ד

(כב) כי חיים הם למצאיהם ולכל בשרו מרפא:

15. ביאור הגר"א - משלי פרק ד פסוק כב

כי חיים הם גו' למעלה אמר הב' תורות בפנימיות וחיצונית ואמר שכן גם כן באדם פנימיות וחיצונית גוף ונפש וזהו כי חיים הם למוצאיהם הן הסודות שהן הפנימיות הן ג"כ חיים לנפש שהיא הפנימיות. ולכל בשרו שהוא הגוף וחיצונית. מרפא החיצונית של התורה כמו בק"ש יש רמ"ח תיבות דוגמת רמ"ח אברים שבאדם שכל תיבה רפואה לאבר אף שאינו יודע הכונה וכמ"ש כל המדקדק באותיותיה מצננין לו גיהנום:

16. רשימות שיעורים (רי"ד סולובייצ'יק) מסכת ברכות דף טו עמוד ב

גמ'. ז"ל תני רב עובדיה קמיה דרבא ולמדתם שיהא לימודך תם שיתן ריוח בין הדבקים עכ"ל. והעיר מרן הגר"ח זצ"ל דצ"ע אליבא דשיטת הראשונים דס"ל דרק הפרשה הראשונה של קריאת שמע היא מדאורייתא והפרשה השנייה אינה אלא מדרבנן, דפסוק זה ד"למדתם" הריהו בפרשה השנייה שחובתה אינה אלא מדרבנן, ואיך דרשינן מיניה דין דאורייתא שיהא לימודך תם בכל הפרשיות של שמע. ואמר הגר"ח זצ"ל דמהגמ' מוכח דדין לימודך תם דין הוא בקיום מצות תלמוד תורה שבכתב, ומכיון דבקריאת שמע איכא חלות קיום מצות ת"ת שבכתב משו"ה חל בכל הפרשיות דין לימודך תם. ועיין ברש"י (דף ה א ד"ה זה מקרא) וז"ל חומש שמצוה לקרות בתורה עכ"ל, ומבואר מדבריו דקיום מצות לימוד תושב"כ מתקיים ע"י בקריאה בפה ולא ע"י עיון בתורה בעלמא. וע"כ חל ביה לימודך תם שיתן ריוח בין הדבקים ולבטא כל המילים כהוגן.

17. חפץ ה' מסכת ברכות דף טז עמוד א

גמרא. אף אהלים מעלים את האדם וכו'. והדבר הוא עצמו ברישא דמעלים את האדם מטומאה לטהרה כי החובה הוא הטומאה וכו' ומהכא משמע כי עסק התורה הוא מכפר העון. אי נמי הכונה דכאשר ילך האדם לב"ה יבחין לידע האיסור ודבר המאוס בעיני הב"ה וממילא ירחיק מהם לעשות טוב אי נמי דאפילו ילך ולא ילמוד אלא יושב כן בבית הכנסת יש לו זכות ונטהר מחובו דאי בלומד יראה דפשיטא דתלמוד תורה כנגד כולם ויזכה לכל טוב. וק"ל.

18. פתח עינים מסכת ברכות דף טז עמוד א

מה נחלים מעלין את האדם מטומאה לטהרה אף אהלים וכו'. יש להרגיש אטו בלא הקשא לא ידעינן דבתי כנסיות ובתי מדרשות מעלין מחובה לזכות. ואפשר במ"ש הרמב"ם פ"א דמקואות ובי"ד סי' קצ"ח דנדה וטמאין שעשו טבילה בלי כונה עלתה להם טבילה דקי"ל כרב דנדה שנאנסה עלתה לה טבילה. והיינו דאשמועינן רבותא דאע"ג כי הולך האדם אל בית תפלה ובית המדרש בלי כונה ראוייה אי נמי לאונסו מפני הכבוד או מפני הבושה ולא מלבו מ"מ אהנו ליה בית המדרש ובית הכנסת הללו מטהרין כמקוה דאף בלא כונה ואונס מעלין האדם מטומאה לטהרה כן ישיבתו בבית ה' אף באונס וכלי כונה מעלין אותו מחובה לזכות ותו דמתוך שלא לשמה בא לשמה. ומיהו היינו דוקא כמקוה דבשגם טבל בלי כונה או באונס הטבילה היתה הגונה וכדת של תורה ולכך הנה זאת עולה. אבל אם הטבילה לא היתה כתקנה כפי הדין או היה טובל ובידו שרץ לא עלתה לו טבילה אף אם ברצונו ובכונה טבל. וכן הוא הדבר בבית הכנסת ובית המדרש דאם ישיבתו שם הוא כהוגן בלי חטא הגם שלא יהיה בכונה או קצת באונס זכות הוא לו. אמנם אם שרץ בידו איזה חטא מדברים האסורים וכיוצא משיבת בתי כנסיות של עמי הארץ לא עלו לו והוי כטובל ושרץ בידו ולכך נסמכו אהלים לנחלים: